

PÄÄOMAA ETSIMÄSSÄ

MAAHANMUUTTAJIEN TYÖLLISTYMISEN TUTKIMUS

JA TYÖMARKKINAT ILMAN TUOTANTOA

Maahanmuuttajien asemaa työmarkkinoilla voidaan selittää kahdesta näkökulmasta, joko keskittyen yksilön ominaisuuksiin tai yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja valtasuhteisiin. Yksilön ominaisuuksiin perustuvan analyysin lähtökohtana on yleensä uusklasiseen taloustieteeseen perustuva käsitys yksilön pääomista ja niiden saamasta arvosta työmarkkinoilla, etenkin työn vastaavuus suhteessa osaamiseen. Ihmispääoman teorian näkökulmasta maahanmuuttajan koulutus tai puutteellinen kielitaito on keskeinen selittävä tekijä työmarkkina-aseman kannalta. Toinen näkökulma taas perustuu yksilön mahdollisuuksia työmarkkinoilla määrittävien tekijöiden, kuten etnisyyden, rodun, sukupuolen ja iän, sekä näiden yhteisvaikutusten analyysiin. Työmarkkina-asema ei ole palautettavissa yksilön ominaisuuksiin, vaan työmarkkinoiden hierarkiat ja tuotannon organisointi määrittävät yksilön liikkumista työmarkkinoilla. Näissä kahdessa eri lähestymistavassa päätelyn suunta on erilainen, mikä vaikuttaa siihen, mitkä tekijät nähdään relevantteina selittävinä tekijöinä maahanmuuttajan työmarkkina-aseman kannalta. Valinta kahden erilaisen lähestymistavan välillä ei riipu pelkästään tutkimusongelmasta, vaan myös suhtautumisesta teorioiden taustaolettamuksiin. Artikkelissa tarkastelen, miten teoreettiset lähtökohdat vaikuttavat maahanmuuttajien työmarkkina-

aseman hahmottamiseen suomalaisessa maahanmuuttotutkimuksessa.

Suomessa maahanmuuttajien työmarkkina-aseman tutkimuksessa keskeinen kysymys on ollut *työllistyminen*, ei niinkään maahanmuuttajien tekemä työ ja työehdot tai työmarkkinoiden rakenteet¹. Maahanmuuttajien työllistymisen analyysi perustuu pääasiassa työvoiman tarjonnan tilastolliseen analyysiin valmiiksi annettujen taustamuuttajien (kansalaisuus, maahantulon syy, koulutus, ikä, sukupuoli) perusteella (esim. Forsander 2002; Heikkilä & Pikkarainen 2010; Jaakkola & Reuter 2007; Sutela 2005; Joronen 2005; Linnanmäki-Koskela 2010; Salmenhaara 2008). Painotus työllistymiseen on ymmärrettävää, koska maahanmuuton lisääntyessä 1990-luvulla Suomeen muuttaneet ihmiset saapuivat työn sijaan lähinnä pakolaisuuden, paluumuuton tai perhesiteiden perusteella. Maahanmuuton lisääntyminen ajoittui talouden rakennemuutokseen, mikä vaikeutti maahanmuuttajien työllistymistä. 1990-luvulla suurin osa maahanmuuttajista oli joko epävakaassa tai marginaalisessa asemassa työmarkkinoilla. Palvelualoista on muodostunut merkittävä maahanmuuttajien työllistymisen väylä, ja tutkimusten perusteella on viitteitä työmarkkinoiden etnisestä segmentaatiosta. Maahanmuuttajien pakkoyrittäjyys on myös yleisempää kuin kantaväestön (Joronen 2012; Wahlbeck

2005). Kokonaiskuvan muodostaminen maahanmuuttajien asemasta työmarkkinoilla on hankalaa johtuen tilastojen puutteellisuudesta: tarkkaa tietoa maahanmuuttajien tekemästä työstä ja heidän koulutuksestaan ei ole saatavilla². Lisäksi tilastollinen luokittelu paitsi yksinkertaistaa ihmisten tilanteita ja kokeumuksia, myös luonnollistaa yhteiskunnallisesti tuotettuja erotteluja ja tuottaa stereotyyppistä luokittelua (Samers 2010, 126–128).

Maahanmuuttajien työllistymistä käsittelevässä tutkimuksessa yksi keskeinen maahanmuuttajien asemaa selittävä tekijä on yhteiskunnallisten erottelujen sijaan verkostojen rooli työllistymisessä. Keskeinen viitepiste näissä keskustelussa on Annika Forsanderin (2002) tutkimus *Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*, joka on perusteellisin Suomessa tehty tutkimus maahanmuuttajien asemasta työmarkkinoilla³. Forsanderin tutkimus perustuu pääosin tilastoanalyysiin maahanmuuttajien työurien kehityksestä 1990-luvulla. Sitä täydentää aiemmin kerättyjen haastatteluaineistojen analyysi. Koulutus selittää huomosti maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa. Sen sijaan tilastollisesti maahantulon syy ja alkuperämaa näyttää olevan keskeinen selittävä tekijä. Etenkin Afrikasta ja Lähi-idästä kotoisin olevien työmarkkina-asema on heikko, mutta maassaoloaika ja Suomessa suoritettu koulutus parantaa kuitenkin työllistymisen mahdollisuuksia. Forsander (mt., 14) väittää, että ”erityisesti suomalaisten työmarkkinoiden portinvartijoiden maahanmuuttajiin ja heidän osaamiseensa kohdistama luottamus on keskeisin edellytys, jonka varassa maahanmuuttajien työmarkkina-asema muovautuu”. Vaikka maahanmuuttaja osaisi jo suomea, muualla hankittua koulutusta ei arvosteta suomalaisilla työmarkkinoilla ja häneltä puuttuvat työllistymiseen tarvittavat epäviralliset verkostot suomalaisten kanssa ja työnantajien luottamus. Maahanmuuttajien omat verkostot ohjaavat heitä sen sijaan aloille, joilla on jo paljon muita maahanmuuttajia. Siten sosiaalinen pääoma

eli maahanmuuttajien verkostot ja työnantajien luottamus tarjoavat ratkaisun työllistymisen ongelmaan.

Työmarkkinat nähdään työllistymisen tutkimuksessa sosiokulttuurisena instituutiona, jossa taloudelliseen toimintaan vaikuttaa ihmisten ja yhteisöjen välisten suhteiden laatu. Forsanderin (2002, 86) mukaan sosiaalinen pääoma on yksilöllisten tekijöiden (taloudellinen, inhimillinen ja kulttuurinen pääoma ja etniset resurssit) ja rakenteellisten tekijöiden (työmarkkinat, asenteet, maahanmuuttohallinto) välittävä tekijä. Forsander (mt., 9) pyrkii sosiaalisen pääoman kautta yhdistämään yksilön ominaisuuksiin perustuvat ja rakenteita painottavat analyysit, sillä jälkimmäinen ”essentialisoi maahanmuuttajia” ja ensiksi mainittu taas unohtaa rakenteet. Kuten tunnettua, sosiaalisen pääoman kautta voidaan hahmottaa yhteiskuntaa kahdesta hyvin erilaisesta näkökulmasta käsin, vaikka tämä erottelu jää hämäräksi työllistymistä käsittelevissä tutkimuksissa. Pierre Bourdieu (1986) painottaa pääomien historiallista ja kontekstisidonnaista luonnetta mutta myös pääomien merkitystä luokka-aseman tai yhteiskunnallisten hierarkioiden tuottamisessa ja uusintamisessa. Bourdieu korostaa myös pääomien arvottamisen mekanismien merkitystä, symbolista pääomaa, kuten hän sitä kutsuu. Bourdieun sijaan työllistymisen tutkimuksessa lähtökohtana on usklassiseen taloustieteeseen perustuva keskustelu sosiaalisesta pääomasta (Coleman, Fukuyama, Putnam, Granovetter) ja siihen kytkeytyvä ajatus neutraalisti ja oikeudenmukaisesti toimivista markkinoista. Valtavirran sosiaalisen pääoman teorioissa on kiinnitetty vähän huomiota eriarvoisuuteen ja yhteiskunnallisiin eroihin, kuten taloudelliseen asemaan, etnisyyteen tai sukupuoleen (ks. Kajanoja 2009; Siisiäinen 2003). Useiden tutkijoiden mukaan sosiaalisen pääoman viitekehityksessä yhteiskuntatieteelliset analyysit korvautuvat yksinkertaistetuilla usklassiseen taloustieteeseen pohjautuvilla selitysmalleilla (esim. Adkins 2005; Fine 2000; Law & Mooney 2006b; Somers 2008; Smith & Kulynych 2002).

Maahanmuuttajien työllistymisen tutkimuksessa maahanmuuttajan asemaa tarkastellaan periaatteessa samalla tavalla kuin kantäväestön. Amerikkalaisperäisen sosiaalista pääomaa koskevan keskustelun lisäksi Mark Granovetterin teesi heikkojen siteiden merkityksestä on toiminut inspiraationa työmarkkinoiden liikkuvuuden analyysissa. Granovetter (1973, 1995) korostaa työmarkkinoiden sosiaalista uppoutuneisuutta⁴ ja ”heikkojen siteiden” (tuttavuudet) merkitystä ”vahvojen siteiden” (lähipiiri) sijaan työpaikkoja koskevan informaation leviämässä. Granovetterin tutkimus *Getting a Job* (1973) käsittelee johtotason valkoisten miesten *urakehitystä* yhdysvaltalaisessa lähiössä 1970-luvulla. Feministisessä tutkimuksessa on kritisoitu valkoista etuoikeutettua lähtökohtaa (*white privilege*) yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ja teorioiden taustalla ja sen vaikutusta marginaalisessa asemassa olevien ryhmien analysoimiseen. Valkoisuus on maskuliinisuuden tavoin huomaamaton etuoikeutettu positio, joka myös vaikuttaa siihen, mitkä erot ja rakenteet nähdään merkityksellisinä tutkimuskohteina ja selitysmalleina (esim. McIntosh 1988). Myös sosiaalisen pääoman feministinen kritiikki on nostanut esille, kuinka ”monissa sosiaalisen pääoman teorioissa kuviteltu toimija on rationaalinen, määrätietoinen ja abstrakti ja omaa kaikki maskuliinisen toimijan ominaisuudet” (Adkins 2005, 198). Tutkimusta tehdään aina määrätystä positioista, vaikka sitä ei eksplisiitisti tuoda esille.

Maahanmuuttajien määrä on Suomessa lisääntynyt 2000-luvulla ja myös eriarvoisuus työmarkkinoilla näyttää pikemminkin lisääntyneen kuin vähenneen. Tässä artikkelissa keskeinen kysymys on, minkälaisen käsitteellisen horisontin taloustieteeseen perustuva ajatus pääomasta yksilön resurssina luo maahanmuuttajan työllistymiseen ja työmarkkinoihin ja miten sosiaalinen pääoma selittää maahanmuuttajien asemaa työmarkkinoilla. Käsitteellisen sosiaalisen pääoman viitekehyksen ongelmallisuutta paljolti Forsanderin tutkimuksen kaut-

ta. Lisäksi tarkastelen niitä maahanmuuttajien asemaan työmarkkinoilla vaikuttavia tekijöitä, jotka suomalaisessa keskustelussa ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Analyysi perustuu kriittisen taloustieteellisen keskustelun, siirtolaistutkimuksen ja feministisen teorian tekemisiin huomioihin. Aloitan tarkastelemalla pääoman käsitteen historiaa ja kysymystä työmarkkinoiden ja pääoman suhteesta jäljittääkseni sosiaalisen pääoman käsitteellistä horisonttia.

PÄÄOMAN KAKSI HISTORIAA

Yhteiskuntatieteissä usklassiseen taloustieteeseen perustuvasta käsityksestä pääomasta yksilön resurssina on muodostunut yleinen viitekehys työmarkkinoiden analyysissa. Inhimillisen pääoman tai ihmispääoman⁵ (*human capital*) käsite kehittyi 1960-luvun taitteessa Chicagon koulukunnassa Jacob Mincerin, Theodore W. Schultzin ja etenkin Gary Beckerin toimesta. Ihmispääoma viittaa koulutuksen merkitykseen työntekijän tuotantokyvyn laadun kasvattamisessa. Koulutus on investointia ihmispääomaan, ja palkka on vastaavasti tuottoa työntekijälle ihmispääoman myymisestä mutta myös korkoa siihen tehdystä investoinneista. Ihmispääoman kautta voidaan tarkastella työmarkkinoita työvoiman tarjonnan ominaisuuksien perusteella. (Becker 1993.) Usklassisessa taloustieteessä työmarkkinat toimivat kuten hyödykemarkkinat, joita sääntelee hintamekanismi. Markkinoilla vallitsee täydellinen kilpailu eikä liikkumisen esteitä ole, vaan jokainen ”saa mitä ansaitsee”. Työntekijä on aktiivinen ja rationaalinen taloudellinen subjekti, jonka tekemät valinnat ja investoinnit heijastuvat työmarkkina-asemaan. Ihmispääoman ajatus tuo metodologisen individualismin ja rationaalisen valinnan teorian yhteiskunnan analysoimisen perustaksi (Fine 2000, 44). Beckerin tavoitteena oli laajentaa taloudellinen rationaalisuus koske-

maan kaikkea inhimillistä toimintaa ja tarkastella mitä tahansa yhteiskunnan osa-aluetta markkinoina.

Ihmispääoman ajatus kytkeytyy markkinoiden asettamiseen kaiken yhteiskunnallisen toiminnan arvioinnin perustaksi ja sen totuuden mitaksi, kuten Michel Foucault (2008, 222–252) esittää. Ihmispääoman käsite merkitsi epistemologista siirtymää taloudellisten prosessien analysista inhimillisen käytöksen sisäiseen rationaalisuuteen. Työntekijästä tulee rationaalinen omia pääomiaan allokoiva yrittäjä, joka voi nauttia oman työvoimansa tuotamasta lisäarvosta. Pääoman määrittelemisen yksilön ominaisuudeksi on ymmärrettävä suhteessa Karl Marxin käsitykseen pääomasta kapitalistien ja työläisten välisenä *yhteiskunnallisena* tuotantosuhteena tai -prosessina. Siinä missä Marx siirsi huomion markkinoista (vaihdosta) tuotantoon ja pääoman arvonlisäysprosessiin, pääoman käsitteen uudelleen määrittely yksilön ominaisuudeksi mahdollistaa täysin vastakkaisen liikkeen yhteiskunnan analysoimisessa: perspektiivi siirtyy tuotannosta ja työvoiman hyväksikäytöstä takaisin markkinoihin, mutta samalla työntekijästä itsestään tulee omia pääomiaan allokoiva kapitalisti. Kun kaikki ovat kapitalisteja, työvoiman ja pääoman välinen ristiriita häviää. Vaikka ihmispääoman näkökulma väittää tuovansa työntekijän perspektiivin analyysin keskiöön, se on samalla pääoman näkökulma kapitalismiin, koska se neutraloi markkinoita edeltävät valtasuhteet, joita ilman työmarkkinat ja työvoima eivät olisi olemassa. Marx (1974a, 78–79) kutsui yhteiskunnallisen suhteen tulkitsemista esineen tai ihmisen ominaisuudeksi fetisismiksi ja kritisoi (Marx 1974b, 407) taloustieteilijöitä⁶ siitä, että he kuvittelevat pääoman olevan sidottu joko aineelliseen substanssiin tai työntekijään:

Todellisuudessa työvoima on hänen [työntekijän] (alitusesti itsensä uudistava, uusintava) omaisuutensa eikä pääomansa. Se on ainoa tavara, jonka hän jatkuvasti voi myydä ja joka

hänen täytyy myydä pysyäkseen hengissä, tavara, joka vasta ostajan, kapitalistin käsissä voi toimia (vaihtelevana) pääomana. Se, että jonkun henkilön alitusesti ja yhä uudelleen täytyy myydä työvoimansa, so. itsensä, jollekin toiselle henkilölle, osoittaa näiden taloustieteilijöiden mielestä, että hän on kapitalisti: hänhän kaupittelee alitusesti ”tavaraa” (itseään).

Vaikka työntekijä omistaa työvoimansa, sen myyminen markkinoilla on vain näennäisesti vapaata, sillä työläiseltä on riistetty itsenäisen toimeentulon edellytykset. Marxilla työmarkkinat eroavat hyödykemarkkinoista, sillä työmarkkinoilla ei vaihdeta hyödykkeitä, vaan elävää työvoimaa, jonka pitää myös uusintaa itsensä. Marxin mukaan työvoiman myyntiprosessi kapitalistisessa järjestelmässä edellyttää reaalista abstraktiota, toisin sanoen abstraktioita kaikista konkreettisen työvoiman historiallisista piirteistä ja suhteista. Marx (1974a, 166) kuvaa työvoiman ostamista ja myymistä tavaravaihtona ihmisoikeuksien täydellisenä Eedeninä, jossa on ”vallalla ainoastaan vapaus, tasa-arvoisuus, omistus ja Bentham”. Dipensh Chkrabartyn (2008, 55) mukaan abstrakti työvoima muodostaa hermeneuttisen kehikon, jonka kautta pääoma pakottaa meidät hahmottamaan maailmaa. Uusklassisessa taloustieteessä kysymys tuotannosta ja lisä-arvon synnystä korvautuu työvoiman ja työnantajan neutraalilla suhteella. Kuten Michael Perelman (2000) osoittaa, taloustieteessä Adam Smithistä alkaen on ollut tietoinen pyrkimys hävittää kysymykset työstä, työehdoista ja työntekijöiden asemasta talouden analyysissa. Pääoman arvonlisäysprosessia ei kuitenkaan voida ymmärtää tasavertaisen vaihdon – tavarann myyjän ja ostajan suhteen – tasolla, vaan on tarkasteltava tuotantoa ja työtä (Viren & Vähämäki 2011, 117–145). Kapitalismi tuotantojärjestelmänä edellyttää aina valtasuhteita, jotka eivät ole suoraan pääoman ja työn välisiä (mt., 37). Historiallisesti pääoman arvonlisäyksessä työvoiman abstraktiuden sijaan keskeisessä asemassa on ol-

lut yhteiskunnallisten erojen hyödyntäminen ja rodullistetun ja sukupuolitetun työvoiman tuottaminen (Lowe 1996, 27–28).

Pääoman käsitteen irtautuessa tuotannon organisoinnista pääomaa voi olla mikä tahansa, mikä on tavalla tai toisella tulevan hyödyn lähde. Koulutuksen (ihmispääoma) lisäksi myös sosiaaliset suhteet ja verkostot voivat muodostaa sosiaalista pääomaa yksilölle. Sosiaalisen pääoman käsite liitetään yleensä James Colemanin (1988), joka käyttää esimerkkinä perheen ja naapurustoyhteisön sosiaalista pääomaa selittäessään eroja koulutusmenestyksessä. Colemanin tarkoituksena oli sosiaalisen pääoman avulla tuoda rationaalisen valinnan teoria sosiologiaan ilman äärimmäistä individualismia. Sosiaalisen pääoman käsite on laajentunut sittemmin yhteisöllisyyteen, normeihin ja luottamukseen. Robert Putnam (2000) perustelee amerikkalaisen demokratian ja yhteisöllisyyden 1960-luvulta alkavaa rappiota sosiaalisen pääoman vähenemisellä. Putnam (1993) korostaa hallinnon ja talouden välissä olevien horisontaalisten kansalaisyhdistyksen ja niihin perustuvan luottamuksen ja verkostojen laajalle ulottuvaa positiivista ulkoisvaikutusta yhteiskunnan toimintaan. Putnamin tavoin Francis Fukuyama (1995) viittaa sosiaalisella pääomalla luottamukseen ja normeihin, jotka toimivat yhteiskuntaa koossa pitävänä voimana. Vaikka Putnam ja Fukuyama edustavat enemmänkin uuskonservatiivista kuin uusliberaalia (Becker, Coleman) ajattelua, he sijoittuvat samaan pääoman käsitteelliseen historiaan, jossa yhteiskunnan perustana ovat oikeudenmukaisesti toimivat markkinat.

Sosiaalisen pääoman käsitettä on kritisoitu sen täydellisestä hämäryydestä, ja esimerkiksi Alex Law'n ja Gerry Mooney'n (2006a, 131) mukaan sosiaalinen pääoma ei ole sen paremmin sosiaalista kuin pääomaakaan. Vaikka ajatus sosiaalisesta pääomasta korostaa talouden sosiaalista perustaa ja on äärimmäisen individualismin kritiikkiä, se johtaa sosiaalisen analysointiin taloustieteen määrittämien lähtökohtien kautta. Sosiaalinen pääoma edellyttää

talouden (pääomien) erottamisen yhteiskunnasta (sosiaalisesta): sosiaalinen voidaan liittää pääomaan, koska talous ei ole sosiaalista. (Fine 2000, 26–37.) Samalla unohtuu yhteiskuntatieteen pitkä traditio alkaen Marxista, Durkheimista ja Weberistä, jossa talous on aina yhteiskunnallista ja sosiaalista toimintaa. Ben Finen (2000, 38) mukaan termin sosiaalinen pääoma mikä tahansa käyttötapa hyväksyy implisiittisesti valtavirtataloustieteen näkemyksen, jossa pääoma on ennen kaikkea yksilön haltuun otettavissa oleva resurssi. Näin se irtoaa luokkien välisestä hyväksikäytön suhteesta ja sitä kannattelevista laajemmista yhteiskunnallisista valtasuhteista. Myös Bourdieuta on kritisoitu taloustieteen käsitteistön kritiikittömästä käytöstä (Smith & Kulynych 2002, 177). Ajatus pääomasta yksilön resursina tuo muassaan käsityksen markkinoista yhteiskunnan keskeisenä instituutona. Alain Supiot'in (2007, 67) mukaan on mahdollista korvata Bourdieun ”kenttä” markkinoilla muutamatta teoriaa olennaisesti. Pääomakäsitteistöön liittyvistä ongelmista huolimatta Bourdieu kuitenkin kieltäytyi selittämästä sorrettujen ja hyväksikäytettyjen ryhmien asemaa niiden oletetulla epäonnistumisella oikeantyyppisen sosiaalisen pääoman luomisessa (Law & Mooney 2006a, 132).

IHMISPÄÄOMAN ONGELMA

MAAHANMUUTOSSA

Ihmispääoman teoria on voimakkaan kritiikin kohteena muuttoliikkeiden tutkimuksessa, koska se sivuuttaa työolosuhteiden lisäksi rodun, etnisyyden, sukupuolen ja oikeudellisen aseman merkityksen työmarkkina-aseman muodostumisessa (esim. Bauder 2006; Samers 2010; ks. McDowell 2009). Ajatus työntekijästä rationaalisia valintoja erilaisten työmahdollisuuksien suhteen tekeväenä toimijana on ongelmallinen tilanteessa, jossa työllistymistä

määrittää erilaisten mahdollisuuksien sijaan välttämättömyys tai vaihtoehtojen puute. Yksilölliset tekijät eivät ole erotettavissa rakenteista ja instituutiosta, koska ne vaikuttavat suoraan yksilön asemaan ja määrittävät hänen vaihtoehtojaan jo *ennen* kuin henkilö tulee työmarkkinoille. Maahanmuuttajien asema työmarkkinoilla eroaa kantaväestön asemasta, sillä valtio vaikuttaa maahanmuuttajien työmarkkina-asemaan kolmantena osapuolena sekä suoraan oleskelun ja oikeuksien sääntelyn kautta ennen pysyvän oleskeluluvan saamista että välillisesti koulutusten tunnustamisen kautta. Maahanmuuttopolitiikka ei ole siten ulkoinen työmarkkina-asemalle, kuten suomalaisessa tutkimuksessa oletetaan. Maahanmuuttoon ja työnteon oikeuteen kohdistuvan sääntelyn takia maahanmuuttajan työ ei myöskään aina täytä vapaan työn ehtoja (ks. Moulrier Boutang 2002). Siten on syytä pohtia, onko vapaaseen vaihtoon neutraaleilla markkinoilla perustuva ihmispääoman vaihdon malli ylipäätään mielekäs lähtökohta maahanmuuttajien työllistymisen analysoimiseksi.

Maahanmuuttajalla viitataan maahan pysyvässä tarkoituksessa muuttaneisiin ulkomaalaisiin, mikä esimerkiksi Forsanderilla (2002, 10) tarkoittaa vähintään vuoden oleskelua maassa. EU:n ulkopuolelta tuleva maahanmuuttaja joutuu yleensä käymään läpi jopa vuosia kestävästä oleskelulupaprosessista, joka voi johtaa myös kielteiseen päätökseen. Yhdysvaltalainen asiantuntija, inkeriläinen paluumuuttaja ja afrikkalainen turvapaikanhakija ovat hyvin erilaisessa asemassa työmarkkinoilla, mutta he ovat lähtökohtaisesti myös erilaisen oikeudellisen menettelyn piirissä. Oleskeluluvat määrittävät oikeutta työnteokseen mutta myös sosiaaliturvaan. Paradoksaalisesti työn perusteella oleskeluluvan saaneet ovat ainakin aluksi rajoitetummassa asemassa työmarkkinoilla kuin humanitäariset maahanmuuttajat. Maahanmuuttopolitiikalla on työvoimaa hierarkisoivia vaikutuksia, sillä se luo erilaisia mahdollisuuksia oleskeluun ja kotoutumiseen riippuen kansalaisuudesta, maahantulon syys-

tä ja myönnetystä oleskeluluvasta. Samalla ne tekijät, jotka taloustieteellisessä mallissa näyttäytyvät ulkoisina työsuhteelle, voivat olla keskeisiä maahanmuuttajan kannalta. Työnteko ei palaudu yksinkertaiseen ihmispääoman maksimointiin markkinoilla, vaan työn merkitys riippuu elämäntilanteesta ja vaihtoehtoista työmarkkinoilla. Maahanmuuttaja voi tehdä mitä tahansa työtä esimerkiksi tilanteessa, jossa oleskeluoikeus on sidottu työnteokseen tai työnteosta riippuu mahdollisuus lähettää rahaa omaisille kotimaahan. (Ks. Könönen 2012b.) Oleskelun ja oikeuksien luvanvaraisuus vaikuttaa osaltaan ulkomaalaisten päättymiseen matalapalkkaisille palvelualueille (Könönen 2012a), mutta se vaikuttaa myös EU:n ulkopuolelta tulevien asiantuntijoiden työmarkkina-asemaan (Silfver 2010).

Työllistymistä käsittelevissä tutkimuksissa ei ole kiinnitetty huomiota oleskelulupajärjestelmään ja sen vaikutuksiin, vaan maahanmuuttajan ilmaantuu ”ikään kuin tyhjästä” työmarkkinoille. Maahanmuuton lisääntymisestä ja oikeudellisten asemien moninaistuuksista oleskelulupaprosessi määrittää yhä useamman ulkomaalaisen ja potentiaalisen maahanmuuttajan elämää. Oleskelulupajärjestelmän muutosten takia on vaikea arvioida sen vaikutusta 1990-luvulla saapuneiden maahanmuuttajien kotoutumiseen ja työllistymiseen. Kuitenkin 1990-luvulla esimerkiksi avioliiton perusteella muuttaneen henkilön oikeus kotouttamispalveluihin, kielikursseihin mutta myös työnteokseen riippui siitä, oliko puoliso Suomen vai ulkomaan kansalainen (Könönen 2011b). Maahantulon yhteys työmarkkina-asemaan ei siten ole niin yksiselitteinen kuin on oletettu. Maahantulon syy heikkoa työmarkkina-asemaa selittävänä tekijänä saattaa kertoa myös työmarkkinoiden rodullistetuista ja etnistetyistä hierarkioista, koska Afrikasta ja Lähi-idästä tulevat maahanmuuttajat ovat pääasiassa humanitäarisiiä maahanmuuttajia.

Joka tapauksessa oleskeluluvalla ja siihen liittyvällä epävarmalla asemalla on *pitkäkestoisia* vaikutuksia maahanmuuttajien asemaan

ja sijoittumiseen työmarkkinoilla. Esimerkiksi Torontossa tehdyn tutkimuksen mukaan epävarma oleskelustatus korreloi pidemmällä aikavälillä prekaarin työmarkkina-asemansa (Goldring & Landolt 2010).

Maahanmuuttohallinto vaikuttaa etenkin länsimaiden ulkopuolelta tulevien maahanmuuttajien työmarkkina-asemaan myös koulutusten (ihmispääoman) tunnustamisen ja kotouttamispolitiikan kautta. Tutkimon tunnustamisen edellytyksenä voi olla täydennuskoulutuksen suorittaminen, mikä ei välttämättä ole mielekäästä tai muuten mahdollista esimerkiksi taloudellisista syistä aikuisiässä muuttaneelle henkilölle. Maahanmuuttajien osaamisen saamaa vähäistä arvostusta markkinoilla selitetään taloustieteessä ihmispääoman paikkasidonnaisuudella (*human capital mismatch*): koulutus on vaikeasti siirrettävä pääoma ja sen arvo on sidoksissa suorituspaikkaan (Forsander 2002, 217). Ihmispääoman paikkasidonnaisuus ei ole automaattinen vaan poliittis-hallinnollinen prosessi. Harald Bauderin (2003; 2006) mukaan koulutuksen tunnustaminen on keskeinen ulossulkeva mekanismi, joka maahanmuuttajan osaamisen sijaan liittyy työmarkkinoiden suojeluun kilpailulta. Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien koulutuksen sääntelyn seurauksena ”ihmispääoman sijaan institutionaalinen auktoriteetti määrittää kansainvälisten siirtolaisten työmarkkina-aseman” (Bauder 2006, 9). Maahanmuutossa henkilön koko aikaisempi kokemus ja koulutus voi menettää arvonsa, ja siten kotouttamispolitiikka palauttaa maahanmuuttajan ”yleisinhimillisiin tehdasasetuksiinsa”, kuten Jussi Vähämäki (2010, 179) kirjoittaa. Samalla keskeiseksi resurssiksi muodostuvat ylipäätään kyky tehdä mitä tahansa työtä sekä ruumiiseen sidotut ja kerrostuneet inhimilliset kyvyt, kuten kielitaito ja kulttuuri. Ne voivat muodostaa kulttuurista tai etnistä ”pääomaa” maahanmuuttajalle esimerkiksi kotouttamispolitiikkaan liittyvissä tehtävissä.

Maahanmuuttajien mahdollisuuksia työllistyä mutta myös koulutusten tunnustamista

on syytä tarkastella suhteessa tuotannon organisointiin. Postfordistinen tuotanto ei ole vähentänyt matalapalkkaisia suorittavia töitä, vaan niillä on keskeinen merkitys etenkin globaalien metropolien toiminnassa (Sassen 2001). Työelämän muutos ja prekarisaatio ovat vähentäneet koulutetun kantaväestön halukuutta työskennellä esimerkiksi siivous- tai hoiva-aloilla, joista on muodostunut keskeinen maahanmuuttajien työllistäjä. Maahanmuuttajat nähdään ennen kaikkea työvoimaa täydentävinä työntekijöinä työperäisen maahanmuuton mallissa, jossa lähtökohtana on kansallisten työmarkkinoiden suojeleminen (ks. Sisäasianministeriö 2009). Maahanmuuttajien työmarkkina-asema ei ole irrallinen työvoiman kysynnästä ja työnantajien tarpeista. Bridget Anderson ja Martin Ruhs (2010) korostavat, että siirtolaisten asemaa ei voi ymmärtää ilman, että tarkastellaan kysymystä siitä, mitä työnantajat haluavat rekrytoidesaan siirtolaisia. Työnantajien kannalta keskeisiä tekijöitä matalapalkkaisilla aloilla ovat ihmispääoman sijaan työvoiman kontrolli ja työvoiman joustavuus. Samalla ihmispääoman perusteella tehty yksinkertainen erottelu korkeasti ja vähän koulutettuun työvoimaan on harhaanjohtava, sillä työmarkkinoilla vaadittava osaaminen voi koulutuksen lisäksi tarkoittaa myös tietynlaista työetiikkaa ja joustavuutta.

Työmarkkinoita ei voi ymmärtää ilman tuotantoa, mutta ei myöskään tarkastelemalla pelkästään vaihtoa. Beverley Skeggs (2004) ehdottaa Bourdieu’hon viitaten perspektiivin kääntämistä vaihdosta niihin (valta)suhteisiin, jotka määrittävät vaihdon mahdollisuutta ja pääomien arvoa. Sukupuoli, ikä, luokkatausta, rotu, etnisuus ja seksuaalisuus vaikuttavat siihen, mitä voidaan vaihtaa ja miten osaamista ja koulutusta arvotetaan. Työnantajat eivät esimerkiksi arvosta työväenluokan (mustien, naisten) kulttuurista pääomaa, mikä rajoittaa näihin ryhmiin kuuluvien mahdollisuuksia hyödyntää olemassa olevia resurssejaan (Skeggs 1997). Aikaisemmat historialliset arvottamisen kehykset asemoivat yksilön eli

määrittävät vaihdon ehdot (Skeggs 2004, 75.) Pääomien arvottamisen käytännöt vaikuttavat siihen, minkälaisia mahdollisuuksia eri henkilöillä on liikkua työmarkkinoilla ja minkälaisista positioista he sinne tulevat. Työmarkkinoilla ei vaihdeta abstraktia työvoimaa, minkä takia ihmispääomaa ei voi irrottaa erilliseksi arvottamisen mekanismeista, jotka määrittävät sen arvoa ja vaihdettavuutta työmarkkinoilla. Epämääräinen sosiaalisen pääoman käsite ei auta ratkaisemaan tätä ongelmaa vaan pikemminkin hämärtää työmarkkinoiden ja tuotannon dynamiikan.

LUOTTAMUKSEN EHDOISTA...

Forsanderin mukaan maahanmuuttajan työllistymisen kannalta keskeisiä ovat sekä suhteet kantaväestöön, sillä niiden kautta välittyä tietoa työpaikoista, että yleisemmin työnantajien luottamus maahanmuuttajien osaamiseen. Muuttoliikkeiden tutkimuksessa verkostoteoriaa tai sosiaalisen pääoman teoriaa käytetään yleensä analysoitaessa maahanmuuton prosesseja tai etnisten yhteisöjen sisäisiä resursseja (esim. Massey & Espinosa 1997; Nannestad ym. 2008). Myös sosiaalisen pääoman teorioissa lähtökohtana ovat jo olemassa olevien sosiaalisten ryhmien sisäiset suhteet, Putnamin (2000) erottelua käyttäen sitova (*bonding*) sosiaalinen pääoma eli yhteiskunnallisten ryhmien sisäinen solidaarisuus, ei niinkään eri ryhmien välinen silloittava (*bridging*) sosiaalinen pääoma. Sosiaalinen pääoma liittyy siten yleensä ryhmän jäsenyyteen, joka tuo yksilölle mobilisoitavissa olevia resursseja. Maahanmuuttajien ja kantaväestön kohdalla kyse olisi eriarvoisessa yhteiskunnallisessa asemassa olevia ryhmiä yhdistävästä suhteesta, jonka rakentumisen ehdot ovat erilaiset kuin sitovan sosiaalisen pääoman.

Sosiaalisen pääoman määrittäminen on tunnetusti hankalaa. Forsanderin mukaan sosiaalinen pääoma on yksilöllisten ja raken-

teellisten tekijöiden välittävä mekanismi, joka rakentuu yhteisöllisesti, mutta on samalla yksilöllisesti haltuun otettava resurssi. Toisin kuin muut maahanmuuttotutkijat Forsander (2002, 85) yrittää tarjota täsmällisen määrittelyn verkostoille ja luottamukselle pääomana:

Sekä kommunikaatioverkostot että luottamus ovat pääoman muotoja, koska niillä on vaihtoarvo eli viime kädessä työmarkkinoilla taloudellisesti mitattava arvo. Kommunikaatioverkostot ovat pääomaa, koska verkostoissa liikkuu informaatiota työmahdollisuuksista. Luottamus merkitsee henkilön inhimillisen pääoman tekijöiden, kuten koulutuksen ja työkokemuksen, uskottavuutta työmarkkinoiden portinvartijoiden arvostuksessa.

Ongelma määritelmässä on verkostojen ja luottamuksen palauttaminen niiden *vaihto-arvoon*. Maahanmuuttajien erilaisten lähtökohtien ja työmarkkinoiden eri sektorien erilaisen toimintalogiikan sijaan lähtökohtana on nyt työvoiman vaihdon abstrakti tai muodollinen prosessi tavaran myyjän ja ostajan suhteen, jossa keskeisessä asemassa on työnantajien luottamus maahanmuuttajan osaamiseen. Pääomaksi määritellään sekä mahdollisuus päästä myymään työvoimaa että kyky neuvotella markkinoilla. Sen paremmin verkostot kuin luottamus eivät ole vaihdettavia hyödykkeitä vaan vaihtotapahtuman taustatekijöitä. Ihmispääoman uskottavuudessa ei ole kyse pääomasta vaan hinnanmuodostuksesta ja siihen liittyvästä neuvottelusta. Samalla markkinat toimivat totuuden mittana: se, onko maahanmuuttajan kommunikaatioverkostoilla tai luottamuksella vaihtoarvo, ratkeaa työmarkkinoilla sen mukaan, saako maahanmuuttaja työpaikan vai ei. Tieto työpaikoista ja suositukset ovat luonnollisesti tärkeä askel työllistymisessä myös kantaväestöön kuuluville, mutta tieto työpaikoista ei tarkoita työpaikan saamista. On kuitenkin selvää, että työpaikan saaneet henkilöt ovat työnantajan silmissä luotettavia. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että valitsematta jääneet

olisivat epäluotettavia, sillä työnhakijoina voi olla useita luotettavia henkilöitä, joista yksi voidaan palkata mielivaltaisellakin kriteerillä.

Sosiaalisen pääoman teoria näyttää johtavan kehäpäätelmään, jossa sosiaalinen pääoma toimii sekä hypoteesina että selittävänä tekijänä. Työllistyminen myös lisää mahdollisuuksia luoda verkostoja, ja siten ”sosiaalisten verkostojen ja työllistymisen välinen kausaalisuhde voi olla kuitenkin päinvastainen – tai molemminpuolinen” (Jaakola & Reuter 2007, 417). Verkostot ovat maahanmuuttajien keskeinen väylä työllistymisessä, mutta usein nimenomaan niihin tehtäviin, joissa on muita maahanmuuttajia (Ahmed 2005). Myös Forsander (2002, 209) tarjoaa niukasti tukea väitteelle ”heikkojen suhteiden” merkityksestä työllistymisessä koulutusta vastaaviin tehtäviin, sillä laadullisen aineiston perusteella muiden maahanmuuttajien tai suomalaisen puolison avulla löydetty työpaikat olivat pääsääntöisesti palvelualojen suoritustasoisia matalapalkkatoimia. Suomalainen suositteleva voi olla merkittävä apu työllistymisessä, mutta on tärkeä tutkia, miten maahanmuuttajien verkostot rakentuvat, minkälaisia resursseja niiden kautta välittyy ja *mihin töihin* niiden kautta työllistyy. Myös sukupuoli ja etnisuus vaikuttavat sekä verkostojen luomiseen että niissä välittyvien resurssien mobilisoinnin mahdollisuuksiin. Esimerkiksi Pohjois-Karjalassa tehdyssä tutkimuksessa venäjänkielisten naisten suhteet kantaväestöön kietoutuvat venäläisyyteen: he tuntevat suomalaisia, jotka ovat kiinnostuneita venäläisestä kulttuurista tai haluavat oppia venäjää. Näistä verkostoista ei ole ollut kuitenkaan hyötyä työllistymisessä. (Könönen 2011b.)

Sosiaalisen pääoman toinen ulottuvuus Forsanderilla viittaa luottamukseen, jonka taustalla on Fukuyaman (1995) ajatus sosiaalisesta pääomasta jaettuina arvoina ja normeina, jotka edistävät yhteistyötä ja ilmenevät sosiaalisissa suhteissa. Fukuyaman mukaan yhteiskunnallisten ongelmien taustalla on luottamuksen ja yhteisöllisyyden puute, mutta ”korkean luotta-

muksen” kulttuureissa on onnistuttu luomaan alkuperäisen yhteisön ylittäviä luottamuksen verkostoja. Työllistymisen tutkimuksessa uskottavuus, sosiaalinen kompetenssi ja luottamus palautuvat markkinoiden ja työnantajan näkökulmaan: työnantajat toimivat työmarkkinoiden portinvartijoina, jotka arvioivat maahanmuuttajien luotettavuutta ja soveltuvuutta suhteessa *suomalaisuuden* normiin. Seppo Paananen korostaa (1999) kirjassaan *Suomalaisuuden armoilla* työnantajien arvioinnin kahtalaista roolia: yhtäältä maahanmuuttajan kielitaito ilmaisee työnantajille sitoutumista työhön ja yhteiskuntaan, toisaalta työnantajat luokittelevat maahanmuuttajia heidän etnisen taustansa ja maahanmuuttohistoriansa perusteella paremmuusjärjestyksiin. Forsanderilla jälkimmäinen ulottuvuus puuttuu ja luottamus kääntyy kysymykseksi maahanmuuttajan ”suomalaisuudesta”. ”Maahanmuuttajan täytyy toisin sanoen pyrkiä minimoimaan *ulko-maalaisbaittansa* näyttämällä, kuulostamalla ja vaikuttamalla luotettavalta suomalaiselta työntekijältä” (Forsanderin 2002, 225; kursii- vi alkuperäinen). Forsander kuitenkin huomauttaa, että suomalaisuuden ja sosiaalisen ja kulttuurisen osaamisen vaatimukset sisältävät mielivaltaisuuden elementin, sillä suomalaiseksi on vaikea muuttua. Työmarkkinoiden ulossulkevat ”luottamuksen ehdot” voivat muuttua väljemmiksi valtaväestön tottuessa maahanmuuttajiin. (Mt., 240–241.)

Vaikka Forsander kritisoi suomalaisuuden ulossulkevaa luonnetta työmarkkinoiden normina, puhe luottamuksesta peittää näkyvistä kysymyksen siitä, miten eri maahanmuuttajaryhmiin suhtaudutaan sekä sen, mitä ”luottamus” tarkoittaa eri aloilla. Ennen kaikkea luottamuksen ja sosiaalisen kompetenssin käsitteet tekevät vaikeaksi käsitellä syrjintää ja rasismia työmarkkinoilla. Jos suomalainen työnantaja suhtautuu lähtökohtaisesti kielteisesti maahanmuuttajiin eikä halua palkata heitä huolimatta heidän pätevydestään, on edelleen mahdollista sanoa, ettei luota heidän selviytymiseensä työtehtävistä, tai vedota hakijan puutteelliseen

kielitaitoon. Syrjintä ja rasismi eivät tietenkään yksin selitä maahanmuuttajien heikkoa työmarkkina-asemaa. Tutkimusten mukaan syrjintä kohdistuu voimakkaimmin Afrikasta tulleisiin ja muihin ulkoisesti eniten kanta-väestöstä poikkeaviin ryhmiin (esim. Jaakkola 2009) – ryhmiin, jotka ovat myös heikommassa asemassa työmarkkinoilla. Esimerkiksi Somaliasta muuttaneille Suomessa suoritettu koulutus ei ole auttanut merkittävästi työllistymistä (Joronen 2005). Akhlaq Ahmadin (2005) osallistuva tutkimus osoitti, kuinka työnantajat vetoavat keksittyihin tekosiisiin maahanmuuttajataustaisen työnhakijan kohdalla. Vaikka kantaväestön aseenteet ovat lieventyneet, myös uuden tutkimuksen mukaan venäjänkielinen nimi vähentää mahdollisuutta päästä työhaastatteluun (Larja ym. 2012).

Työmarkkinoiden muutoksen ja globalisoidumisen seurauksena ajatus suomalaisuudesta työmarkkinoiden normina ei vastaa todellisuutta. Kansainvälisten yritysten lisäksi myös matalapalkkaisilla palvelualoilla työkielenä on usein englanti. Matalapalkkaisilla palvelualoilla työmarkkinoiden normi ei liity niinkään suomalaisuuteen, vaan joustavien työehtojen hyväksymiseen. Matalapalkkaisen palvelualojen työnantajien haastattelujen perusteella maahanmuuttajien ongelma ei ole luottamuksen puute, vaan heitä pidetään ahkerampina ja *luotettavampina* työntekijöinä kuin suomalaisia. (Könönen 2011a.) Työntekijöiden yksilöllisen työkokemuksen sijaan myös hoiva-alalla keskeistä on heidän työvoimansa hyödyntäminen joustavasti organisaatioiden tarpeiden mukaisesti. Lena Nären (2012) tutkimuksen mukaan Filippiineiltä rekrytoidut sairaanhoitajat päätyvät Suomessa tekemään lähihoitajien töitä. Näre viittaa osaamisen sivuuttamiseen jälkikolonialistisena käytäntönä ja kirjoittaa, kuinka ”rekrytointiin oli sisäänrakennettu sairaanhoitajien ammatillisten taitojen sivuuttaminen ja aliarvioiminen” (mt, 215). Työnantajan ja työntekijän neuvottelusuhde on lähtökohtaisesti epätasa-arvoinen, eikä työnantajan intressissä ole välttämättä

työntekijän osaamisen tunnustaminen vaan tuotantokustannusten minimointi. Vaikka työnantajat hyödyntävät osaamista, se ei tarkoita, että he haluavat maksaa siitä.

Luottamuksen ilmiön analyttinen hyödyllisyys kuvattaessa eriarvoisessa asemassa olevien yhteiskunnallisten ryhmien suhdetta on kyseenalainen. Esimerkiksi Fukuyama (1995, 296) selittää mustien heikkoa yhteiskunnallista asemaa Yhdysvalloissa luottamuksen puutteella: he eivät luota sen paremmin valkoisiin kuin toisiinsa. Kuten Sirpa Wrede (2010, 21) kirjoittaa, ”ajatus selvärajaisesta suomalaisesta työelämästä hämärtää ymmärtämystä työelämän eriarvoisuuden taustalla olevista mekanismeista”. On vaikea kuvitella, että työmarkkinoiden sukupuolituneeseen palkka-epätasa-arvoon viitattaisiin vastaavasti naisten sosiaalisen kompetenssin puutteella.

Yhteiskunnallisten hierarkioiden esittäminen objektiivisina – kuten puhuttaessa ”suomalaisuudesta” työmarkkinoiden normina – voi siten toimia symbolisena väkivaltana. Vaikka Suomi eroaa niin maahanmuuton historialtaan kuin yhteiskuntarakenteeltaan Iso-Britannias-ta, Ranskasta ja Yhdysvalloista, koloniaaliset diskurssit ovat osa myös suomalaista historiaa (ks. Vuorela 2009). Sukupuolitettut ja rodullistetut käsitykset eri maahanmuuttajaryhmistä heijastuvat työllistymisen mahdollisuuksiin ja työnantajien rekrytointipäätöksiin. Mikäli halutaan analysoida työmarkkinoiden toimintaa luottamuksen kautta, voidaan yhtä lailla väittää, että *valkoisuus* on keskeinen resurssi tai kulttuurinen pääoma (ks. Hage 2000), sillä se vaikuttaa työnantajien luottamukseen ja muiden pääomien arvoon. Samankaltaisesti Harald Bauder (2006) ehdottaa kansalaisuuden tarkastelemista pääomana: kansalaisuus sekä oikeudellisenä statuksena että symbolisena pääomana toimii keskeisenä mekanismina työnjaon järjestelmässä.

Siinä missä koulutuksen ja sosiaalisten verkostojen merkitys yhteiskunnan ja talouden toiminnassa on vielä hahmotettavissa, pääoman käsitteen laajantuessa kattamaan

luottamuksen sen analyttinen hyödyllisyys muuttuu hämäräksi. Sosiaalinen pääoma ei selitä sitä, miksi jotkut ominaisuudet saavat markkinoilla vaihtoarvon ja joihinkin luotetaan enemmän kuin toisiin. Siten sosiaalisen korostamisesta huolimatta taloustieteellinen näkökulma säilyy, mutta samalla sosiaaliset suhteet ja luottamus selittävinä tekijöinä nousevat ikään kuin tyhjistä. Maahanmuuttajien työllistymisen selittämisessä sosiaalinen pääoma toimii lähes *tautologisesti*, koska verkostojen muodostumista ja merkitystä erillään työllistymistä ei tutkita. Markkinoista muodostuu totuuden mitta, joka määrittää verkostojen ja luottamuksen vaihtoarvon. Siten jos menestyy työmarkkinoilla, omaa sosiaalista pääomaa, jos on työtön tai syrjäytynyt, ei omaa sosiaalista pääomaa. On tautologista sanoa, että sosiaalinen pääoma auttaa tiettyjä ryhmiä menestymään ja vastaavasti näiden resurssien puute selittää toisten ryhmien epäonnistumisen (Law & Mooney 2006a, 135; ks. Portes 1998). Samalla sosiaalisen pääoman näkökulma peittää näkyvistä kysymykset tuotannosta ja työnjaosta ja niihin liittyvistä valtasuhteista.

...TYÖN JA VAIHDON EHTOIHIN

Uusklassisen talusteorian näkökulmasta maahanmuuttajien aseman pitäisi ainakin pitkällä aikavälillä muuttua koulutusta ja osaamista vastaavaksi. Maahanmuuttajien sijoittuminen matalapalkkaisiin, vähän koulutusta vaativiin tehtäviin voidaan tulkita joko urakehityksen yhdeksi vaiheeksi tai pysyvämmäksi työmarkkinoiden segmentoitumiseksi. Myös pakolais-taustaisten maahanmuuttajien työllisyysaste on tutkimusten mukaan parantunut sitten 1990-luvun, mihin on vaikuttanut maassalolajan lisäksi taloudellisten suhdanteiden paraneminen. ”Työmarkkinoiden etninen lohkoutuminen ei siis ole ollut pysyvää, vaan on hävinnyt ajan kanssa” (Linnanmäki-Koskela 2010, 63). Johtopäätös on kuitenkin kyseen-

alainen, koska ei tarkastella sitä, *missä töissä ja minkälaisilla ehdoilla* maahanmuuttajat työskentelevät. Tarkasteltaessa tutkimuksissa (myös Jaakola & Reuter 2007) ainoastaan maahanmuuttajan työllistymistä kaikki työ näyttäytyy samanarvoisena. Tutkittaessa tilastollisesti koko maahanmuuttajaväestön sijoittumista työmarkkinoille riskinä on eräänlainen panoraamavirhe, jonka vaikutuksesta yhteiskunnalliset hierarkiat ja ennen kaikkea niiden taustalla olevat mekanismit katoavat näkyvistä. Työmarkkinoiden etninen segmentoituminen on selvemmin nähtävissä, jos tarkastellaan maahanmuuttajien työllistymisen sijaan esimerkiksi palvelu- ja ravintola-alaa pääkaupunkiseudulla ja otetaan huomioon ne tilapäisissä asemassa olevat ryhmät, jotka eivät näy tilastoissa⁷.

Uusklassiseen taloustieteeseen perustuva käsitteellinen horisontti heijastuu maahanmuuttajien aseman ja työmarkkinoiden rakenteiden tulkintaan. Työllistymistä käsittelevissä tutkimuksissa työmarkkinoiden segmentoituminen palautuu deskriptiiviseen kysymykseen maahanmuuttajien sijoittumisesta eri sektoreille. Työmarkkinoiden segmentaatioteorioissa kyse ei ole pelkästään marginaalisten ryhmien yliedustuksesta tietyillä työmarkkinoiden sektoreilla, vaan työnjaosta ja tuotannon organisoinnista (Peck 1995; Fine 2000). Segmentaatioteoriat perustuvat fordistisen kapitalismin analyysiin ja uusklassisen taloustieteen kritiikkiin ja koskevat sen kyvyttömyyttä selittää työmarkkinoiden jakaantumista (esim. Reich ym. 1973). Segmentaatioteorioissa työmarkkinat nähdään yksinkertaisimmillaan jakaantuneina pysyvien ja koulutusta vaativien työsuhteiden primäärisektoriin ja epäsuunnollisten ja joustavien töiden sekundäärisektoriin. Työmarkkinoiden segmenttien välillä on vähän liikkuvuutta, ja eri segmenteillä vaadittavat ominaisuudet vaihtelevat sosiaalisista taidoista ja koulutuksesta heikkojen työehtojen hyväksymiseen (ks. Fine 1998; Peck 1995). Työmarkkinat ovat segmentoituneet myös kysynnän mukaan, mikä ei palaudu työvoiman

ominaisuuksiin vaan työvoimakustannuksiin ja työvoiman kontrolliin. Siirtolaiset ovat historiallisesti sijoittuneet nimenomaan työmarkkinoiden työvoimaintensiivisille sektoreille, mihin on vaikuttanut kantaväestön asemaa kilpailulta suojeleva työmarkkinoiden sääntely (Piore 1979; Castels & Kosack 1973).

Työmarkkinoiden segmentaatio liittyy maahanmuuton yhteiskunnalliseen kompromissiin: maahanmuuton hyväksyttävyyteen vaikutti sen mahdollistama kantaväestön sosiaalinen liikkuvuus työmarkkinoilla (Castels & Kosack 1973; Piore 1979). Michael J. Pioren (1979) mukaan työmarkkinoiden sekundääri-sektorille sijoittuvat siirtolaiset (ja nuoret sekä naiset) mahdollistavat joustavuuden, jota taas halutaan rajoittaa primääri-sektorilla. Vaikka kapitalismin muutoksen seurauksena on vaikea erottaa selkeästi työmarkkinoiden primääri- ja sekundääri-sektoria tai erillisiä segmenttejä, työmarkkinoiden etniset hierarkiat eivät ole kadonneet. Maahanmuuttajat ovat yliedustettuina työmarkkinoiden suorittavissa ja matalapalkkaisissa tehtävissä, joita kantaväestö ei välttämättä halua tehdä esimerkiksi heikkojen työehtojen takia. Siten suomalaisessa tutkimuksessa tapahtuu jokseenkin paradoksaalinen liike: segmentaatioteoriat, joiden lähtökohta on uusklassisen taloustieteen kyvyttömyys selittää työmarkkinoiden rakenteita, yhdistetään uusklassisen taloustieteen käsitteelliseen horisonttiin. Kapitalismin analyysi korvautuu sosiaalisen pääoman analyysillä, ja analyttinen katse siirtyy tuotannosta ja siihen liittyvistä valtasuhteista työmarkkinoihin ja vaihtoon. Työmarkkinoilla tapahtuvan vaihdon tarkasteleminen pelkästään työnantajan ja työntekijän suhteena johtaa työmarkkinoiden analyysiin pääoman näkökulmasta (Viren & Vähämäki 2011, 37)

Yhtenä ratkaisuna työmarkkinoiden hierarkioiden ylittämiseen työllistymisen tutkimuksessa nähdään Suomessa saatu työkokemus. Niin sanottujen sisään-tuloammattien eli matalapalkkaisten suorittavan tason tehtävien, joissa ei tarvita kieli- tai ammattitaitoa, tai

kulttuurista osaamista vaativien etnospesifit ammattien kautta voi saada työkokemusta ja siten luottamusta, mikä mahdollistaa koulutusta vastaavan työn saamisen. Forsanderin (2002, 155) mukaan siivousalasta ”ei ole vielä muodostunut liikkuvuusloukkua maahanmuuttajille, koska mielikuva maahanmuuttajista kykenevinä ainoastaan yksinkertaisiin matalapalkkatöihin ei ole iskostunut vielä valtayhteisön kollektiiviseen tajuntaan”. On vaikea arvioida valtayhteisön kollektiivisen tajunnan tilaa ja sen muutosta. Mutta miksi maahanmuuttajien työllistyminen ”sisään-tuloammatteihin” ylipäättään johtaisi luottamus-pääoman syntymiseen, eikä pikemminkin vahvistaisi käsitystä maahanmuuttajista soveltuvina suorittaviin töihin? Esimerkiksi Jamie Peck (1995, 71) kirjoittaa, kuinka marginalisoitujen ryhmien sijoittuminen vähän arvostettuihin töihin johtaa heidän yhteiskunnallisen asemansa laskuun ja vahvistaa alisteista asemaa. Myös Suomessa on esimerkkejä täällä pitkään asuneista koulutetuista maahanmuuttajista, jotka eivät ole saaneet koulutusta vastaavaa työtä vaan työskentelevät edelleen siivousalalla (Könönen 2012a; ks. Kyhä 2011). Vaikka yksittäisen henkilön kohdalla kielitaidon ja koulutuksen merkitystä työllistymiseen on vaikea arvioida, myöskään Suomessa suoritettu koulutus ei takaa maahanmuuttajalle yhdenvertaista asemaa työmarkkinoilla.

Vaikka pitkään maassa asuneiden maahanmuuttajien oikeudellinen asema on sama kuin kansalaisten, silti myös heidän asemaansa työmarkkinoilla tulisi tarkastella suhteessa työmarkkinoiden muutokseen ja siihen, mikälaista työvoimaa työnantajat haluavat eri sektoreilla. Vaikka eri maissa hankitun koulutuksen arvioiminen on tietenkin vaikeaa, tutkintojen tunnustamiseen vaikuttaa myös työmarkkinatilanne. Lisäksi ammattiyhdistysliike, jolla on keskeinen rooli työmarkkinoiden sääntelyssä Suomessa, on suhtautunut kielteisesti maahanmuuttoon (Forsander ym. 2004). Maahanmuuttajien kotouttamispolitiikka toimii samalla työmarkkinapolitiikka-

na, ja maahanmuuttajia ohjataan esimerkiksi työvoimapulasta kärsivälle hoiva-alalle (ks. Antikainen 2010; Jakonen & Jokinen 2011; Nieminen 2011). Maahanmuuttajien koulutusten valikoiva tunnustaminen voidaan ymmärtää institutionaalisen syrjintänä, joka osaltaan vaikuttaa työmarkkinoiden etnisten ja sukupuolitettujen hierarkioiden syntymiseen ja ylläpitämiseen. Huolimatta tasa-arvon eetoksesta työmarkkinat ovat sukupuolittuneet myös Suomessa (Julkunen 2009) ja maahanmuuttajat ovat sijoittuneet naisvaltaisille aloille (Salmenhaara 2008). Kotouttamispolitiikan tarkasteleminen sukupuolitettuna työmarkkinapolitiikkana olisi tärkeä tarkemman tutkimuksen aihe. Maahanmuuttajilla on merkittävä rooli matalapalkkaisilla palvelualoilla, ja sama tilanne on syntymässä työvoimapulasta kärsivällä hoiva-alalla. Siten nähtäväksi jää, missä määrin sukupuolittunut työnjako muuttuu myös etniseksi työnjaoksi Suomessa.

Sosiaalinen pääoma tai sen puute ei kykene selittämään uudenlaisen etnisen työnjaon syntymistä globaalissa kapitalismissa (esim. Wills ym. 2010). Työmarkkinoiden segmentaatio tai hierarkisoituminen on monien tekijöiden yhteisvaikutuksen tulos, joka ei palaudu pelkästään etnisyyteen. Prekaari työmarkkina-asema kietoutuu yhä useammin oikeudelliseen asemaan, ja siten voidaan puhua myös oikeudellisesti segmentoituneista työmarkkinoista (Könönen 2012b). Vaikka osa maahanmuuttajista etenee sisääntuloammateista eteenpäin, maahanmuuttajan tilalle tulee kuitenkin todennäköisesti toinen maahanmuuttaja. Siten matalapalkkaisista aloista maahanmuuttajaloina näyttää muodostuneen pysyvä ja rakenteellinen ilmiö. Kansalaisuus – ja yleisemmin liikkuvuuden ja oleskeluoikeuden sääntely – toimii keskeisenä mekanismina uudenlaisen globaalin *työnjaon* järjestelmän tuottamisessa. Se ei sijaitse niinkään ensimmäisen ja kolmannen maailman välillä, vaan syntyy myös länsimaiden sisälle. Huolimatta Suomen eurooppalaisessa kontekstissa poikkeavasta maahanmuuton historiasta globaalien työ-

markkinoiden rakenteet ja hierarkiat näyttävät levinneen Suomeen.

LOPUKSI

Artikkelissa olen tarkastellut taloustieteellisen käsitteistön ja sen tuoman perspektiivin vaikutusta maahanmuuttajien työllistymisen selittämisessä. Vaikka sosiaalisen pääoman teoria väittää kiinnittävänsä huomion sosiaalisiin suhteisiin, se ei auta ymmärtämään luottamuksen ja verkostojen sosiaalista dynamiikkaa vaan tarjoaa yksinkertaistettuja vastauksia monimutkaisiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Se voi johtaa ”latteaan empirismiin” ja pinnalliseen tutkimukseen (Kajanoja 2009) ja jopa tautologisiin selityksiin. Keskittymisen työvoiman tarjontaan ja työllistymiseen ilman työvoiman kysynnän ja tuotannon – ja siten konkreettisten työehtojen – analysoimista johtaa puutteelliseen ymmärtämykseen maahanmuuttajien asemasta työmarkkinoilla. Lähtökohtaisesti työllistymisen tutkimuksen ongelmana on ”endogeenisyysloukku”, kuten Saskia Sassen (2006, 4) nimittää yleistä yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tapaa analysoida tutkimuskohdetta keskittymällä sen ominaispiirteisiin laajemman kontekstuaalisoinnin sijaan. Seurauksena on kuvailevien tai jopa itsestään selvien havaintojen esittäminen tutkimustuloksina sen sijaan, että kyettäisiin esittämään tutkittavan ilmiön taustalla olevia syitä tai mekanismeja. Maahanmuuttajien työllistymiseen ei ole yksiselitteistä mallia, vaan tarvitaan yhteiskuntatieteellistä analyysia työmarkkinoiden muutoksesta ja niistä eroista, hierarkioista ja suhteista, jotka edeltävät ja läpäisevät työmarkkinoita.

Vaikka suomalaisessa tutkimuksessa on vaihtelevasti huomioitu rakenteellisia tekijöitä, kysymykset eriarvoisuudesta ja tuotannosta ovat jääneet taka-alalle. Uusklassisen taloustieteen käsitteellisessä horisontissa riskinä on eriarvoisuutta tuottavien rakenteiden

sivuuttaminen ja maahanmuuttajien tekemän työn ja työmarkkina-aseman palauttaminen maahanmuuttajien ominaisuuksiin. Sosiaalisen pääoman analyysi ei estä rakenteellisten tekijöiden käsittelemistä, mutta niistä tulee toissijaisia suhteessa yksilön (tai yhteisöjen) ominaisuuksiin. Sosiaalinen pääoma voidaan nähdä ratkaisuna yhteiskunnallisiin eriarvoisuuksiin, jotka toisesta näkökulmasta voidaan tulkita nimenomaan markkinoiden aiheuttamiksi. Sosiaalinen pääoma on noussut esimerkiksi Maailmanpankin ja IMF:n agendalle ratkaisuna globaaliin eriarvoisuuteen (ks. Fine 2000). Sosiaalinen pääoma on eräänlainen *deus ex machina*, mikäli sen suhdetta yhteiskunnallisiin rakenteisiin ei analysoida. Jos yhteiskunnalliset eriarvoisuudet ja rakenteet jätetään analyysin ulkopuolelle, yhteiskunnalliset ongelmat kääntyvät yhteisöjen ja yksilöiden syyksi (Somers 2008, 253). Siten työllistymisen voidaan palauttaa maahanmuuttajien ongelmaksi: maahanmuuttajilla ei ole tarpeeksi kontakteja tai ”kulttuurista pääomaa”, he eivät osaa ”maan tapoja” tai he eivät ole muokanneet itseään markkinoiden vaatimuksia vastaaviksi tai tehneet investointeja sosiaaliseen pääomaan.

Sosiaalisilla suhteilla tai yksilöllisillä tekijöillä on toki vaikutusta työllistymiseen – eittämättä kyse on samoista tekijöistä, jotka vaikuttavat suomalaisten työllistymiseen. Maahanmuuttajien työllistymistä selittävässä mallissa taustalla on ajatus siitä, että työmarkkinat toimivat oikeudenmukaisesti: kunhan maahanmuuttaja oppii kieltä, solmii suhteita, hankkii koulutuksen, hän on samassa asemassa työmarkkinoilla kuin kantäväestö. Sosiaalinen pääoma tarjoaa yksinkertaisen vastauksen työllistymisen ongelmiin: maahanmuuttajat tarvitsevat sekä kontakteja suomalaisiin, jotka välittäisivät tietoa työpaikoista, että yleisemmin luottamusta, joka syntyy ajan myötä suomalaisten tottuessa maahanmuuttajiin. Siten Forsanderin (2013, 221) mukaan vastaan toisen sukupolven kohdalla voidaan arvioida luotettavasti maahanmuuttajien kohtelun

yhdenvertaisuutta. Väite on kuitenkin ongelmallinen kahdessa mielessä. Ensinnäkin, kuten John Maynard Keynes (1923, 79–80) kirjoitti, pitkällä aikavälillä olemme kaikki kuolleet, minkä takia tutkijat asettavat itselleen liian helpon ja hyödyttämän tehtävän, jos he kykenevät ainoastaan sanomaan, että vielä kauan myrskyn jälkeen meri on tyyni. Toiseksi maahanmuuttajien ”ensimmäisen sukupolven” jääminen suorittaviin tehtäviin heijastuu yleisemmin näkemykseen eri ryhmien arvosta työntekijöinä ja vaikuttaa samalla siihen, mitä ”toinen sukupolvi” näkee mahdollisuuksinaan työmarkkinoilla. Sen sijaan, että maahanmuuttajien asema jätetään tulevaisuuden ja markkinoiden huoleksi, kysymys positiivisen erityiskohtelun tarpeellisuudesta olisi tärkeä keskustelun aihe.

Slavoj Žižek (2012, 161) on kysynyt, miksi yhteiskunnallisista ongelmista puhutaan nykyään suvaitsemattomuutena hyväksikäytön ja epäoikeudenmukaisuuden sijasta. Kapitalismin analyysin korvaaminen taloustieteellisellä käsitteistöllä näyttääkin johtaneen vastaavaan tilanteeseen kuin luokan merkityksen unohtaminen yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Skeggsin (2004, 6) mukaan luokan hylkääminen teoreettisena työkaluna ei tarkoita, ettei luokkarakenteita olisi enää olemassa, vaan sitä, että (valkoiset ja keskiluokkaiset) tutkijat eivät näe niitä tärkeänä tutkimuskohteena. Eriarvoisuutta tuottavat ja uusintavat rakenteet vaikuttavat maahanmuuttajien asemaan, vaikka taloustieteelliset mallit ja sosiaalisen pääoman käsite eivät niitä kykene tavoittamaan. Tutkimukseen liittyvät metodologiset ja teoreettiset valinnat vaikuttavat siihen, minkälaista ymmärtämystä todellisuudesta tuotetaan. Sosiaalisen pääoman korostaminen siirtää huomion pois liikkumisen hallinnasta, yhteiskunnallisesti tuotetuista eroista ja maahanmuuttajien neuvotteluasemasta sekä yleisemmin tuotannon organisoinnista ja työnjaosta postfordistisessa kapitalismissa – juuri niistä tekijöistä, joita olisi tärkeä tutkia maahanmuuttajien työmarkkina-aseman hahmottamiseksi.

VIITTEET

1. Suomessa on tehty tutkimusta myös maahanmuuttajien kokemuksista työelämässä, joita on koottu esimerkiksi Sirpa Wreden ja Camilla Nordbergin toimittamaan *Vieraita töissä* -kirjaan (Palmenia 2010).
2. Tiedot koulutuksesta, kielitaidosta ja ammatista perustuvat joko hakijan ilmoitukseen tai viranomaisten arvioon (Forsander 2002, 89–98). Tilastokeskuksen tutkintorekisteriin päätyvät pääsääntöisesti vain Suomessa suoritettut tutkinnot, minkä takia ei ole kattavaa tietoa Suomeen muuttavien henkilöiden koulutuksesta (Rapo 2011).
3. Esimerkiksi *Maahanmuuttajanaiset, kotouttaminen, työ* -kirjan johdannossa esitetään Forsanderin erottelu maahanmuuttajien työllistymisen analyysin mallina (Martikainen & Tiilikainen 2007). Samoin Forsanderin (2013) artikkeli edustaa maahanmuuttajien työllistymisen tutkimusta uudessa *Muuttajat*-kirjassa (Gaudeamus 2013).
4. Uppoutuneisuuden (*embeddedness*) käsite yhdistetään yleensä Karl Polanyihin (2009), vaikka Granovetter ei tosin tästä ollut tietoinen. Granovetter on myös irtisanoutunut uppoutuneisuuden käsitteestä, koska se ”on tullut melkein merkityksettömäksi, venytetty tarkoitamaan melkein mitä tahansa, ja siten se ei tarkoita enää mitään” (Krippner ym. 2004, 113).
5. *Human capital* käännetään yleensä inhimilliseksi pääomaksi, mutta ihmispääoma vastaa paremmin ajatusta ihmisestä pääomana.
6. Marx kritisoi klassisen taloustieteen näkemystä pääomasta yhtenä tuotannontekijänä maan ja työn ohella, kasautuneena työvoiman varastona (Adam Smith), jota voidaan käyttää voiton tuottamiseen.
7. Esimerkiksi ulkomaalaiset opiskelijat, turvapaikanhakijat ja paperittomat eivät näy tilastoissa lainkaan (ks. Ruotsalainen 2009). Pääkaupunkisedulla epäsäännöllisissä prekaareissa töissä työskentelee todennäköisesti tuhansia tilapäisessä asemassa olevia ulkomaalaisia työntekijöitä.

KIRJALLISUUS

- Adkins, Lisa (2005) The anatomy of a troubled concept. *Feminist Theory* 6:2, 195–211.
- Ahmad, Akhlaq (2005) *Getting a Job in Finland: The Social Networks of Immigrants from the Indian Subcontinent in the Helsinki Metropolitan Labour Market*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Anderson, Bridget & Ruhs, Martin (2010) Migrant Workers: Who Needs Them? A Framework for the Analysis of Staff Shortages, Immigration, and Public Policy. Teoksessa Martin Ruhs & Bridget Anderson (toim.) *Who Needs Migrant Workers? Labour Shortages, Immigration, and Public Policy*. Oxford: Oxford University Press, 15–52.
- Antikainen, Maire (2010) *Matkalla suomalaisiksi ja hoiva-alan ammattilaisiksi? Venäläis- ja virolaistaustaisten naisten ja suomalaisuuden kohtaamiset kuulumista rakentamassa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Bauder, Harald (2003) ”Brain Abuse”, or the Devaluation of Immigrant Labour in Canada. *Antipode*, 699–717.
- Bauder, Harald (2006) *Labor Movement: How Migration Regulates Labor Markets*. New York: Oxford University Press.
- Becker, Gary (1993) *Human capital. A theoretical and empirical analysis with a special reference to education*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, Pierre (1986) The Forms of Capital. Teoksessa John G. Richardson (toim.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood, 241–258.
- Castles, Stephen & Kosack, Godula (1973) *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*. Lontoo: Oxford University Press.
- Chakrabarty, Dipesh (2008) *Provincializing Europe*. Princeton: Princeton University Press.
- Cohen, Robin (1987) *The New Helots. Migrants In The International Division Of Labour*. Aldershot: Gover.
- Coleman, James S. (1988) Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology* 94, 95–120.
- Fine, Ben (1998) *Labour market theory. A constructive reassessment*. Lontoo & New York: Routledge.
- Fine, Ben (2000) *Social Capital versus Social Theory. Political economy and social science at the turn of the millennium*. Lontoo: Routledge.
- Forsander, Annika (2002) *Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*.

- Helsinki: Väestöliitto.
- Forsander, Annika (2013) Maahanmuuttajien sijoittuminen työelämään. Teoksessa Martikainen, Tuomas, Saukkonen, Pasi & Säävälä, Minna (toim.) *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Forsander, Annika & Raunio, Mika & Salmenhaara, Perttu & Helander, Mika (2004) *Sykettä ja suvaitsevaisuutta. Globaalin osaamisen kansalliset rajat*. Helsinki: Edita.
- Foucault, Michel (2008) *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège De France, 1978–1979*. New York: Palgrave Macmillan.
- Fukuyama, Francis (1995) *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.
- Goldring, Luin & Landolt, Patricia (2011) Caught in the Work–Citizenship Matrix: the Lasting Effects of Precarious Legal Status on Work for Toronto Immigrants. *Globalizations* 8:3, 325–341.
- Granovetter, Mark (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology* 78:6, 1360–80.
- Granovetter, Mark (1995) *Getting a job. A study of contacts and careers*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hage, Ghassan (2000) *White Nation: Fantasies of White Supremacy in a Multicultural Society*. Lontoo: Routledge.
- Heikkilä, Elli & Pikkarainen, Maria (2008) *Väestön ja työvoiman kansainvälistyminen nyt ja tulevaisuudessa*. Turku: Siirtolaisinstituutti.
- Jaakkola, Magdalena (2009) *Maahanmuuttajat suomalaisen näkökulmasta: asennemuutokset 1987–2007*. Helsinki: Tietokeskus.
- Jaakkola, Magdalena & Reuter, Anni (2007) Maahanmuuttajanaiset entisen Neuvostoliiton alueelta: Resurssit ja sijoittuminen työmarkkinoille. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe, työ*. Helsinki: Väestöliitto, 335–358.
- Joronen, Tuula (2005) Työn on kahden kauppa – maahanmuuttajien työmarkkina-aseman ongelmia. Teoksessa Seppo Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 59–82.
- Julkunen, Raija (2010) *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Tampere: Vastapaino.
- Kajanoja, Jouko (2009) Sosiaalinen pääoma: yhteisöllisyyden paluuta ja henkistä väkivaltaa. *Yhteiskuntapolitiikka* 74:1, 72–79.
- Keynes, John Maynard (1923) *A Tract on Monetary Reform*. Lontoo: Macmillan.
- Krippner, Greta & Granovetter, Mark & et al (2004) Polanyi Symposium: a conversation on embeddedness. *Socioeconomic Review* 2:1, 109–135.
- Könönen, Jukka (2011a) Palvelualan työnantajat ja jousitavat ulkomaalaiset työntekijät. Maahanmuuttohallinnon merkitys prekaarin työvoiman tuottamisessa. *Janus* 19:1, 52–67.
- Könönen, Jukka (2011b) Valtikorttina Venäjä. Teoksessa Eeva Jokinen, Jukka Könönen, Juhana Venäläinen & Jussi Vähämäki (toim.) *Yrittäkää edes! Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa*. Helsinki: Tutkijaliitto, 97–117.
- Könönen, Jukka (2012a) Prekaari työvoima ja työn hierarkiat metropolissa. *Sociologia* 49:3, 190–205.
- Könönen, Jukka (2012b) Maahanmuuttopolitiikka työmarkkinapolitiikkana. Ulkomaalaisten hierarkisoidut työmarkkinat Suomessa. *Työelämäntutkimus* 10:3, 228–245.
- Kyhä, Henna (2011) *Koulutetut maahanmuuttajat työmarkkinoilla. Tutkimus korkeakoulututkinnon suorittaneiden maahanmuuttajien työllistymisestä ja työurien alusta Suomessa*. Turku: Turun yliopisto.
- Larja, Liisa & Wariius, Johanna & Sundbäck, Liselott & Liebkind, Karmela & Kandolin, Irja & Jasinskaja-Lahti, Inga (2012) *Discrimination in the Finnish Labor Market – An Overview and a Field Experiment on Recruitment*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Law, Alex & Mooney, Gerry (2006a). The maladies of social capital I: The missing ‘capital’ in theories of social capital. *Critique: Journal of Socialist Theory* 34:2, 127–143.
- Law, Alex & Mooney, Gerry (2006b). The maladies of social capital II: Resisting neo-liberal conformism. *Critique: Journal of Socialist Theory* 34:3, 253–268.
- Linnanmäki-Koskela, Suvi (2010) *Maahanmuuttajien työmarkkinaintegraatio. Vuosina 1989–93 Suomeen muuttaneiden tarkastelua vuoteen 2007 asti*. Helsinki: Tietokeskus.
- Lowe, Lisa (1996) *Immigrant Acts*. Durham: Duke University Press.
- Marx, Karl (1974a) *Pääoma: kansantaloustieteen arvostelua*. 1. osa, pääoman tuotantoprosessi. Moskova: Edistys.
- Marx, Karl (1974b) *Pääoma: kansantaloustieteen arvostelua*. 2. osa, pääoman kiertokulkuprosessi. Moskova: Edistys.
- Martikainen, Tuomas & Tiilikainen, Marja (2007) Maa-

- hanmuuttajanaiset: Käsitteet, tutkimus ja haasteet. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe, työ*. Helsinki: Väestöliitto, 15–37.
- Massey, Douglas & Espinosa, Kristin (1997) What's driving Mexico-U.S. migration? A theoretical, empirical, and policy analysis. *American Journal of Sociology* 102:4, 939–999.
- McDowell, Linda (2008) Thinking through work: complex inequalities, constructions of difference and transnational migrants. *Progress in Human Geography* 32:4, 491–507.
- McIntosh, Peggy (1988) White Privilege: Unpacking the Invisible Backpack. <http://www.uakron.edu/dotAsset/1662103.pdf>. Luettu 4.3.2012.
- Moulier Boutang, Yann (2002) *Dalla Schiavitù al lavoro salariato*. Rooma: Manifestolibri.
- Nannestad, Peter & Svendsen, Gunnar Lind Haase & Svendsen, Gert Tinggaard (2008) Bridge over troubled water? Migration and social capital. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 34:4, 607–631.
- Nieminen, Suvi (2011) *Kuulumisen politiikkaa: Maahanmuuttajasairaanhoidajat, ammattikuntaan sisään pääsy ja toimijuuden ehdot*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Näre, Lena (2012) Hoivatyön glokaaleilla markkinoilla. Filippiiniläisten sairaanhoitajien rekrytointi Suomeen jälkikolonialistisena käytäntönä. *Sosiologia* 49:3, 206–221.
- Paananen, Seppo (1999) *Suomalaisuuden armoilla*. Ulkomaalaisten työnhakijoiden luokittelu. Helsinki: Tilastokeskus.
- Peck, Jamie (1995) *Work-Place. The Social Regulation of Labour Markets*. New York: The Guilford Press.
- Perelman, Michael (2000) *The Invention of Capitalism: Classical Political Economy and the Secret History of Primitive Accumulation*. Duke University Press
- Polanyi, Karl (2009) *Suuri murros*. Tampere: Vastapaino.
- Portes, Alejandro (1998) Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology* 24, 1–24.
- Piore, Michael J. (1979) *Birds of Passage. Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Putnam, Robert D. (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, Robert D. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Rapo, Markus (2011) *Kuka on Maahanmuuttaja?* http://www.stat.fi/artikkelit/2011/art_2011-02-15_003.html?s=0. Luettu 15.11.2011.
- Reich, Michael & Gordon, David M. & Edwards, Richard (1973) Dual Labor Markets: A Theory of Labor Market Segmentation. *American Economic Review* 63:2, 359–365.
- Ruotsalainen, Kaija (2009) Ulkomaalaisten tilapäisen työnteon tilastointi on hajanaista ja puutteellista. *Hyvinvointikatsaus* 3/2009. http://www.stat.fi/artikkelit/2009/art_2009-09-30_008.html?s=0. Luettu 18.12.2011.
- Salmenhaara, Perttu (2008) From horizontal to vertical divides. Immigrants in the Finnish labour market in the 1990's. *Finnish Journal of Ethnicity and Migration* 3:1, 13–20.
- Samers, Michael (2010) *Migration*. Lontoo: Routledge.
- Sassen, Saskia (2003) *Global Cities and Survival Circuits*. Teoksessa Barbara Ehrenreich & Arlie Russell Hochschild (toim.) *Global Woman. Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*. New York: Owl Books, 254–274.
- Sassen, Saskia (2006) *Territory, Authority, Rights: From Medieval to Global Assemblages*. Princeton: Princeton University Press.
- Siisiäinen, Martti (2003) Yksi käsite, kaksi lähestymistapaa: Putnamin ja Bourdieun sosiaalinen pääoma. *Sosiologia* 40:3, 204–218.
- Silver, Olga (2010) Vääränlaiset huippuosajaat? Entisen Neuvostoliiton alueelta tulleiden asiantuntijoiden kiinnittyminen suomalaiseen työelämään. Teoksessa Sirpa Wrede & Camilla Nordberg (toim.) *Vieraita töissä. Työelämän etnistyvä eriarvoisuus*. Helsinki: Palmenia, 122–146.
- Sisäasiainministeriö (2009) *Työvoiman maahanmuuton toimenpideohjelma*. Sisäasiainministeriön julkaisuja 23/2009. http://www.intermin.fi/download/16493_Tyovoiman_maahanmuuton_toimenpideohjelma.pdf. Luettu 20.09.2012.
- Skeggs, Beverley (1997) *Formations of Class & Gender*. Lontoo: Sage Publications.
- Skeggs, Beverley (2004) *Class, Self, Culture*. Lontoo: Routledge.

- Smith, Stephen Samuel & Kulynych, Jessica (2002) It May be Social, But Why is it Capital? The Social Construction of Social Capital and the Politics of Language. *Politics & Society* 30:1, 149–186.
- Somers, Margaret R. (2008) *Genealogies of Citizenship: Markets, Statelessness and the Right to Have Rights*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Supiot, Alain (2007) *Homo Juridicus. On the Anthropological Function of the Law*. Lontoo: Verso.
- Sutela, Hanna (2005) Maahanmuuttajat palkkatyössä. Teoksessa Seppo Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 83–109.
- Wahlbeck, Östen (2005) Turkkilaiset maahanmuuttajat yrittäjinä Suomessa. Paikallinen ja transnationaali sosiaalinen pääoma. *Janus* 13:1, 39–53.
- Viren, Eetu & Vähämäki, Jussi (2011) *Perinnöttömien perinne*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Vuorela, Ulla (2009) Colonial Complicity. The 'Postcolonial' in the Nordic Context. Teoksessa Suvi Keskinen & Salla Tuori & Sari Irni & Diana Mulinari (toim.) *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Ashgate: Farnham, 19–34.
- Žižek, Slavoj (2012) *Väkivalta*. Suomentanut Janne Porttikivi. Helsinki: Nemo. Alkuteos *Violence* 2008.
- Wrede, Sirpa (2010) Suomalainen työelämä, globalisaatio ja vieraat työssä. Teoksessa Sirpa Wrede & Camilla Nordberg (toim.) *Vieraita töissä. Työelämän etnistyvä eriarvoisuus*. Helsinki: Palmenia, 7–31.
- Vähämäki, Jussi (2010) Tehdasasetusten palauttaminen. Teoksessa Eeva Jokinen, Jukka Könönen, Juhana Venäläinen & Jussi Vähämäki (toim.) *Yrittäkää edes! Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa*. Helsinki: Tutkijaliitto, 97–117.